

Олексій КУШНІР

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ФІСКАЛЬНИХ МЕТОДІВ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Розглянуто основні напрямки податкового регулювання в умовах кризових процесів в розвинутих країнах та країнах СНД. Проаналізовано застосування фіскальних методів подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи. Визначено можливі напрямки вдосконалення системи оподаткування України для подолання кризових явищ в країні.

Проблема подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи привертає пильну увагу провідних вчених ось уже не один рік. Науковці об'єднують свої зусилля для розробки ефективних заходів подолання наслідків цього "техногенного катаклізму", негативний вплив яких відчули на собі всі країни – як розвинуті, так і найбільш розвинуті.

Актуальною темою світової кризи є також і для України. На відміну від політиків, які тривалий час запевняли, що світова економічна криза може й не торкнутись України, українські науковці-економісти вже на початку 2008 р. активно обговорювали цю проблему та можливі шляхи її вирішення, оскільки розуміли, що Україна, в якій основну частину промислового виробництва становлять орієнтовані на експорт галузі, вже найближчим часом відчує перші прояви негативних тенденцій.

Проблеми мінімізації впливу світової кризи на економіку України вивчали і продовжують досліджувати О. Білорус, А. Гальчинський, Б. Данилишин, І. Луніна, В. Пинзенник, О. Шаров та інші. Однак основну увагу у своїх дослідженнях вони приділяють оздоровленню фінансово-кредитної системи України і застосуванню відповідних методів

подолання наслідків світової кризи. Не менш увагу доцільно приділити застосуванню фіскальних методів для подолання наслідків світової кризи, оскільки практика показує, що вони дають позитивні результати в інших країнах. Ґрунтовне вивчення досвіду зарубіжних країн щодо застосування таких методів та вироблення механізму їх адаптації до вітчизняних умов допомогло б Україні мінімізувати вплив світової економічної кризи на економіку та суспільство загалом.

В розвинутих країнах Заходу використання фіскальних методів допомагає вирішувати частину проблем, насамперед соціальних, оскільки в державах, населення яких звикло до високого рівня життя і для його захисту готове на найрадикальніші дії, гостро постало питання гуманізації наслідків кризи. І якщо в нашій країні цей вислів важко застосувати для визначення конкретних дій уряду, то в провідних країнах світу ним дійсно можна назвати ті комплекси заходів, які запроваджують уряди для того, щоб їх громадяни якомога менше відчували вплив кризових явищ. Нічого дивного тут немає, тому що політична еліта цих країн добре усвідомлює головне завдання кожної держави – соціальний захист своїх громадян. Основним елементом вищезгада-

них заходів є зменшення податкового тиску на громадян і економіку загалом в умовах економічної кризи.

Застосування податкових методів для боротьби з наслідками економічної кризи є одним з найважливіших елементів державної антикризової політики. На Вашингтонському фінансовому самміті “Великої двадцятки”, який відбувся ще 18 листопада 2008 р. одним із основних напрямків боротьби з кризовими явищами проголошено використання фіскальних методів стимулювання внутрішнього попиту [8]. Такий крок є абсолютно виправданим, адже однією з умов стабільного розвитку країни є активність її громадян на внутрішньому споживчому ринку, що підтримується фінансовими ресурсами, якими вони володіють. Оскільки в умовах кризи фінансові ресурси громадян скорочуються, то природно, що основним завданням країни є принаймні збереження їх обсягів на докризовому рівні. Цього можна досягти, використовуючи додаткові важелі впливу, зокрема зменшення податкового тиску на громадян.

У Сполучених Штатах Америки, країні, яка першою відчула “смак” економічної кризи, розроблено програму заходів, що передбачає зменшення податкового навантаження орієнтовно на суму, не менше ніж на 115 млрд. дол. США [8]. Якщо врахувати, що Законом України “Про Державний бюджет України на 2009 рік” було передбачено доходи бюджету в розмірі близько 30 млрд. дол. США (за офіційним курсом НБУ) то відразу можна усвідомити масштаб цих заходів.

Ще 11–12 грудня 2008 р. в Брюсселі відбувся саміт ЄС, на якому президенти і глави урядів 27 країн-членів Європейського Союзу узгодили спільну програму антикризових заходів задля порятунку економіки країн ЄС. І одним із них було зниження податків. Ці рішення країни Євросоюзу в тій чи іншій мірі відразу ж почали активно впроваджувати.

Так, уряд Великобританії оприлюднив перелік заходів боротьби з фінансовою кризою, дія яких була розрахована на кінець 2008 р. і весь 2009 р. Пакет передбачав разом з іншими заходами зниження ставки податку на додану вартість з 17,5% до 15%, і зниження нижніх меж прибуткового податку з населення та корпоративного податку, що дозволило залишити в розпорядженні громадян і підприємців додаткові 12,5 млрд. фунтів стерлінгів. Це дало поштовх до поживлення споживчого ринку та економічного зростання [8].

Наприкінці 2008 р. у Франції був прийнятий пакет заходів з підтримки споживчого ринку країни. Серед інших передбачено також надання компаніям податкових пільг на суму 11,5 млрд. євро, що, за прогнозами спеціалістів, знизить собівартість продукції і, відповідно, зробить її доступною для широкого кола споживачів [8].

В Німеччині також розроблений пакет заходів з підтримки економічної кон’юнктури в 2009–2012 рр. У цьому пакеті, поряд з іншими заходами, передбачено відміну на два роки податку на транспортні засоби для покупців нових автомобілів, зниження інших податків та соціальних відрахувань на 9 млрд. євро для населення і стільки ж для компаній, зниження ставки податку на прибуток з 15% до 14% і відрахувань громадян у каси медичного страхування з 15,5% до 14,9% та підвищення неоподаткованої межі доходу на члена сім’ї до 8 тис. євро на рік [8].

Як бачимо, в країнах Євросоюзу політична еліта усвідомлює роль фіскальних методів у боротьбі з фінансовою кризою й активно їх застосовує при розробці економічної стратегії розвитку в умовах кризи.

Звичайно, для впровадження таких заходів необхідно володіти значними фінансовими ресурсами. Звісно, згадані вище країни мають потужні економіки, завдяки

чому і можуть впроваджувати багатомільярдні проекти зі стимулювання економіки і зниження податкового тиску для своїх громадян. Утім, навіть за таких умов дії українського уряду можна вважати занадто інертними. Як ще можна пояснити цілковиту бездіяльність української влади у тій важкій ситуації, в якій опинилася країна, в той час, коли країни зі схожим економічним потенціалом (маються на увазі країни колишнього Радянського Союзу) вживають активних і водночас досить ефективних заходів.

Першою країною пострадянського простору, яка відчула негативний вплив наслідків світової економічної кризи на свою економіку, став Казахстан. Ще восени 2007 р. уряд країни розробив антикризовий план, позитивні наслідки виконання якого вберегли країну від економічного краху. Саме в цей період і була проведена податкова реформа, результатом якої стало прийняття нового Податкового кодексу, що передбачає значне зниження податкового навантаження. Так, корпоративний прибутковий податок за три роки буде поетапно знижений з 30% до 15%, а ставка ПДВ – з 13% до 12%; збільшується також у два рази неоподатковуваний оборот для малого і середнього бізнесу [8].

Активні податкові антикризові заходи застосовує і Російська Федерація. Так, на X з'їзді "Єдиної Росії", який відбувся ще 20 листопада 2008 р., прем'єр-міністр Росії Володимир Путін оприлюднив антикризові заходи російського уряду, спрямовані на підтримку реального сектора економіки, домогосподарств і населення. Серед інших передбачено також зниження ставки на прибуток з 24% до 20%, зниження податку на малий бізнес з 15% до 5%, зниження платежів за корисні копалини. Таким чином, за оцінками експертів, уряд надасть пільги реальному сектору економіки, домогосподарствам і населенню на суму близько 600 млрд. руб. [8].

В багатьох інших країнах колишнього Радянського Союзу також вжито схожих заходів – передусім зниження прибуткового податку з підприємств. В Латвії його ставка знижена з 25% до 15%, в Естонії – з 21% до 18%, в Грузії – з 25% до 20% [8].

Ще 31 жовтня 2008 р. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України", яким затвердила основні антикризові заходи. В п. 4 частини другої, зокрема, передбачено створення Стабілізаційного фонду, участь держави в особі Міністерства фінансів України в рекапіталізації банків, збільшення розміру гарантування банківських вкладів населення та можливість обрання спеціального режиму оподаткування резидентами, які провадять підприємницьку діяльність у сфері сільського і лісового господарства та рибальства [2]. Оскільки податкові антикризові заходи дуже важливі й активно застосовуються країнами Заходу, то включення українськими законотворцями до пріоритетних шляхів подолання кризи можливості обрання сільськогосподарськими підприємствами спеціального режиму оподаткування, який передбачає, що сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів (послуг), не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства, є кроком у правильному напрямку. Хоча й такі дії не відповідають міжнародним зобов'язанням України. Як відомо, 5 лютого 2008 р. Президент України Віктор Ющенко та Генеральний директор Світової організації торгівлі Паскуал Ламі підписали Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі. Згідно з цим документом Україна взяла

на себе зобов'язання скасувати всі пільги вітчизняним підприємствам, які мають дискримінаційний характер щодо виробників імпортованих товарів. Це ж стосується і сільгоспвиробників. Та, зважаючи на теперішній стан агропромислового комплексу України, введення спеціального режиму оподаткування сільськогосподарських підприємств є доцільним. Утім згаданим законом не передбачено інших заходів в податковій сфері, які могли б позитивно вплинути на економіку України і, як наслідок, на якість життя населення. Вже пізніше уряд знову повернувся до обговорення необхідності прийняття Податкового кодексу України і, зокрема, поетапного зниження ставки податку на прибуток з 25% до 20% за умови реінвестування прибутку і ставки податку на додану вартість з 20% до 18% та вдосконалення процедури відшкодування податку на додану вартість [8]. Але далі усних заяв урядовців справа не просунулась, принаймні до сьогодні. А насправді проблема стоїть дуже гостро. Адже за даними компанії Pricewaterhouse Coopers Україна посідає 180-те місце за легкістю процедури сплати податків та 172-ге за часом, витраченим на сплату податків. Так, за дослідженням цієї компанії, підприємцям України доводиться сплачувати 99 видів податків і платежів та витратити на це більше 2 тис. годин на рік. Крім того, узагальнена ставка податку становить 57%. Це свідчить про складність системи оподаткування України та високе податкове навантаження, результатом чого є той факт, що лише 18% підприємств не приховують своїх доходів [8].

Але певні кроки в бік покращення ситуації в податковій сфері українська влада намагається робити. Прикладом таких дій є зареєстрований 11 лютого 2009 р. та взятий за основу проект Закону України "Про місцеві податки і збори", основною метою якого є законодавче врегулювання справляння міс-

цевих податків і зборів в Україні, оптимізація їх переліку та зменшення тиску на суб'єктів господарювання, які сьогодні сплачують більше 80 податків, зборів й обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових фондів. І це при тому, що частка шести основних бюджетоутворюючих податків (податок на додану вартість, податок на прибуток, акцизний збір, рентна плата, плата за землю, податок з доходів фізичних осіб) становить більше 90%. Розділом другим цього законопроекту передбачається оптимізувати структуру місцевих податків і зборів, які справляються на території України шляхом скасування деяких з них, а саме:

- збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, оскільки торгівельна діяльність та діяльність з надання побутових послуг підлягає патентуванню;
- комунального податку;
- збору за участь у бігах на іподромі;
- збору за виграш у бігах на іподромі;
- збору з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі;
- збору за видачу ордеру на квартиру;
- збору з власників собак;
- збору за право використання місцевої символіки;
- збору за право проведення кіно- і телезйомок;
- збору за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей.

Також цим проектом передбачено збільшення кількості місцевих податків з двох до чотирьох (запровадження нових, перейменування деяких місцевих зборів та переведення зі складу загальнодержавних), об'єднання схожих за базою оподаткування місцевих зборів та вдосконалення системи адміністрування всіх місцевих обов'язкових платежів [5].

З одного боку, такі дії мали б дати позитивний результат, але їх не можна вважати

панацеєю від всіх проблем, що мають місце в податковій системі України – їх може вирішити лише комплексний підхід (для прикладу, прийняття Податкового кодексу України) та продумана політика уряду. Тим більше, що цим законопроектом також передбачені заходи, спрямовані в зовсім протилежному напрямку. Мова іде про підвищення ставки податку за торгові місця на ринку (в чинному законодавстві – ринковий збір) і збільшення розміру рекламного збору. Так, запропоновано встановити органами місцевого самоврядування ставки податку за торгові місця на ринку у гривнях за квадратний метр земельної ділянки за кожний день здійснення ринкової торгівлі у розмірі від 0,25 до 2,5 відсотка мінімальної заробітної плати, установлені законом на 1 січня податкового року. Як стверджують торговці, такі зміни призведуть до збільшення розмірів платежів, які вони зараз сплачують, в 7–77 разів (залежно від займаної торговельної площі і площі допоміжних приміщень). Також згідно з цим проектом закону збільшується з 1% до 5% верхня межа ставки рекламного збору, щоправда не зазначаються критерії диференціації цих ставок. Крім того, тепер оподатковуватиметься і самореклама – якщо рекламні роботи виконувались власними силами рекламодавця, то базою оподаткування буде вартість понесених валових витрат на самостійне виготовлення та розповсюдження (розміщення) своєї реклами без урахування сплачених (нарахованих) відповідно до Закону України “Про систему оподаткування” податків і зборів. Також, у разі реклами алкогольних напоїв, пива та тютюнових виробів, знаків товарів і послуг, інших об’єктів права інтелектуальної власності, під якими випускаються алкогольні напої, пиво та тютюнові вироби, застосовується подвійна ставка оподаткування. Якщо брати до уваги шкоду алкогольних напоїв та тютюнових виробів

для здоров’я людей та надприбутки виробників цих товарів, то пропозицію щодо застосування подвійної ставки оподаткування для цих товарів можна вважати економічно виправданою, хоча загалом збільшення податку за торгові місця на ринку та податку на рекламу є недоцільним, оскільки саме на ринках в умовах економічної кризи безробітні, кількість яких постійно зростає, можуть влаштуватись на роботу, а реклама в період спаду споживання також є важливою для виробників і не мала б дорожчати.

Всім відомо про необхідність реформування системи місцевих податків та зборів як невід’ємної частини податкової системи України, оскільки вона не відповідає сучасним умовам і забезпечує незначну частку в наповненні місцевих бюджетів, тому дії влади в цьому напрямку можна визначити як виправдані. Але дещо несвоєчасним можна вважати положення згаданого проекту закону про підвищення ставок окремих місцевих обов’язкових платежів. Хоч в багатьох випадках ці ставки можна назвати символічними, сама згадка про їх підвищення викликає у платників негативні настрої, тим більше під час фінансової кризи, через яку зменшуються реальні доходи населення.

Приводом для масових протестів стали зміни, внесені Постановою Кабінету Міністрів України № 1118 від 20 грудня 2008 р., якими передбачалось, що суб’єкти малого підприємництва – фізичні особи, які до переходу на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності були платниками податку на додану вартість, повинні подати до відповідного органу державної податкової служби заяву про анулювання реєстрації їх як платників податку на додану вартість і здати відповідне свідоцтво [4]. Іншими словами, з початку 2009 р. підприємці-фізичні особи не можуть бути одночасно платниками і єдиного податку, і податку на додану вартість. Урядовці, ухвалюючи таке

рішення, сподівались, що таке нововведення впорядкує сплату податків підприємцями, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, та, водночас, сприятиме зменшенню зловживань з відшкодуванням податку на додану вартість. Але насправді цим було завдано відчутного удару по фінансовому стану підприємців-платників єдиного податку, адже в такій ситуації вони втрачають всіх клієнтів-платників ПДВ, які не захочуть працювати в умовах, коли не будуть мати права на податковий кредит. Хоч із запізненням, але очільники уряду змогли це усвідомити, результатом чого стало скасування Постанови КМУ № 1118 (Постанова Кабінету Міністрів України № 45 від 28 січня 2009 р.).

Іншим нормативно-правовим документом, який викликав негативний резонанс серед населення, став прийнятий 25 грудня 2008 р. і оприлюднений 10 січня 2009 р. Закон України “Про внесення змін до деяких Законів України з питань оподаткування” № 797-VI, зокрема та його частина, якою вносилися зміни до ставок транспортного податку. Так, з урахуванням цих змін, при проведенні реєстрації, перереєстрації та чергового технічного огляду транспортних засобів з 10 січня 2009 р. мали застосовуватись збільшені у 1,25–7,5 разів ставки податку (залежно від об’єму циліндрів двигуна). Також втричі збільшувались ставки податку при першій реєстрації в Україні нових легкових автомобілів з об’ємом циліндрів двигуна понад 2201 куб. см [1]. Невдоволення населення викликав не стільки сам факт підвищення ставок транспортного податку, скільки підхід до диференціації цих ставок. Представники влади часто говорять про те, що необхідно розробити механізм сплати обов’язкових платежів до бюджету, який враховував би рівень доходів громадян, але насправді реальні результати мають цілком протилежний характер. Розгля-

немо, для прикладу, досить поширену зараз ситуацію: успішний бізнесмен є власником престижної іномарки з об’ємом двигуна 1400 куб. см і при проходженні чергового технічного огляду має заплатити до бюджету 140 грн. транспортного податку (5 грн. x 14 x 2 роки); водночас, пенсіонер є власником автомобіля ГАЗ-24 з робочим об’ємом двигуна 2500 куб. см і змушений заплатити до бюджету 3750 грн. податку (75 грн. x 25 x 2 роки). Мотиви урядовців щодо такого підходу диференціації ставок транспортного податку не зрозумілі для населення. Прикладом для наслідування можна було б обрати підхід, який використовується в Сполучених Штатах Америки. В цій країні транспортний податок включається у вартість пального. Це забезпечило б справедливість транспортного податку в Україні. Адже саме принцип справедливості не дотримується в ситуації, коли вже згаданий бізнесмен, який більшу частину дня проводить за кермом свого авто, платить 140 грн. податку на два роки, а пенсіонер, який кілька разів на рік виїжджає своєю “Волгою” на дачу, змушений платити 3750 грн. А от застосування “американського підходу”, відповідно до якого транспортний податок прямопропорційний використаному об’єму пального, якраз забезпечив би дотримання принципу справедливості. Щоправда через масові протести автовласників Верховна Рада України прийняла рішення про зменшення втричі ставки транспортного податку [3].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки й узагальнення.

По-перше, незважаючи на активне застосування розвинутими країнами світу фіскальних методів подолання фінансової кризи в частині зменшення податкового навантаження на населення та суб’єктів господарювання, Україна не поспішає використовувати їхній досвід. Більше того, вона належить саме до тих країн, які надають

перевагу посиленню податкового тиску, незважаючи на активний супротив цьому тих категорій громадян, яких стосується конкретне рішення владних структур.

По-друге, з усього задекларованого урядом документально та в усній формі ще наприкінці 2008 р., фактично нічого не зроблено. Спеціальний режим оподаткування для сільськогосподарських підприємств, якщо й застосовується, то здебільшого тому, що він уже застосовувався і до цього, а якби необхідно було починати все з самого початку, то не факт, що сьогодні ми вже мали б результат. Ставки податку на прибуток та податку на додану вартість, про зменшення яких разом з прийняттям Податкового кодексу України говорили урядовці, залишаються на попередньому рівні. Щоправда, із самого початку мало вірилось в реальність зменшення ставок цих податків, адже, зважаючи на структуру видатків Державного бюджету України останніх двох–трьох років, і 2009 р. в тому числі, уряду необхідні всі можливі джерела для виконання такого “бюджету проїдання”, як його називають деякі політики. А зменшення цих двох податків призведе до зменшення доходів бюджету. Ситуація з відшкодуванням податку на додану вартість також не змінилася – як і раніше відшкодування отримують переважно ті, чиї інтереси лобіюються у верхніх ешелонах влади.

По-третє, заходи, які вживались Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України, майже щоразу наштовхувались на хвилю протестів невдоволених категорій громадян, яких стосувалось те чи інше прийняте рішення. А це свідчить про їх необґрунтованість і поспішність.

Та найгірше те, що вирішення усіх економічних проблем, які мають місце в Україні, в тому числі і тих, які можна вирішити шляхом застосування фіскальних важелів, знаходиться в політичній площині. В ситу-

ації, коли для виконання бюджету звітного періоду податки й інші обов’язкові платежі із суб’єктів господарювання стягуються вже з наступних звітних періодів, говорити про зниження ставок податків, а тим більше основних бюджетоутворюючих, взагалі недоцільно. Саме тому, для України заходи щодо зменшення ставок основних податків та істотного збільшення бюджетних видатків є неприйнятним з таких міркувань:

- навіть за стабільних економічних умов у державі її соціальні зобов’язання істотно перевищують фінансові можливості;
- зниження податкових ставок як інструмент стимулювання інвестицій в умовах політичної нестабільності України не забезпечить бажаних результатів, а лише призведе до зменшення й без того обмежених фінансових можливостей бюджетів України [7]. А така ситуація через кілька найближчих років може призвести до того, що держава не зможе забезпечити виконання навіть захищених статей видатків бюджету.

Отже, з огляду на вищесказане, в Україні доцільно розробити механізм вдосконалення системи оподаткування, яка змогла б забезпечити ефективне виконання податками, передусім, їхньої стимулюючої функції. Крім прийняття Податкового кодексу України (необхідність якого в правовій державі є беззаперечною), на нашу думку, в найближчий час доцільно приділити увагу двом аспектам – запровадження податку на нерухомість і реформування податку з власників транспортних засобів.

Згідно з проектом Закону України “Про податок на нерухоме майно (нерухомість), відмінне від земельної ділянки”, зареєстрованого 22.12.2008 р., ставка податку в розрахунку на рік становить 1 відсоток суми місячного прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового періоду за 1 кв. м загальної площі об’єкта оподаткування [6].

Вважаємо, що об'єктивніше буде розраховувати ставку податку на житло, відповідно до ринкової ціни за 1 м. кв. площі житла на початок звітного періоду, оскільки в такому випадку буде врахована і різна ціна за 1 м. кв. в різних населених пунктах, і престижність районів у самих населених пунктах.

Що ж стосується податку з власників транспортних засобів, то, як ми вже згадували вище, ефективніше він буде виконувати свої функції, якщо справлятиметься за такими ж принципами, як, наприклад, в Сполучених Штатах Америки, тобто стане частиною вартості пального. Адже в такому випадку кожен власник транспортного засобу буде сплачувати податок пропорційно до використаного ним пального і, однозначно, це дозволить збільшити надходження до Державного бюджету України.

Таким чином, ситуація в сфері оподаткування в Україні потребує впевнених та ефективних кроків, спрямованих на оптимізацію податкової системи України з метою подолання кризових явищ в економіці. Адже, за висловом Богдана Данилишина: "Криза – це не тільки спад виробництва і глухий кут, криза – це очищення економічного організму. І думати про майбутнє необхідно вже сьогодні".

Література

1. Закон України "Про внесення змін до деяких Законів України з питань оподаткування" № 797-17 від 25.12.2008 р.

2. Закон України "Про першочергові заходи запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" № 639-17 від 31.10.2008 р. (в редакції від 14.01.2009 р.)

3. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів" щодо ставок податку" № 1075-17 від 05.03.2009 р.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2008 р. № 1118 "Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16.03.2000 р. № 507".

5. Пояснювальна записка до проекту Закону про місцеві податки і збори № 532 від 22.12.2008 р.

6. Проект Закону України "Про податок на нерухоме майно (нерухомість), відмінне від земельної ділянки", зареєстрований 15.04.2008 р. (№ 2378).

7. Луніна І. О., Баліцька В. В., Короткевич О. В., Фролова Н. Б. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // *Фінанси України*. – 2008. – №12. – С. 22–32.

8. Щотижневий аналітичний моніторинг Президентського фонду Леоніда Кучми "Україна".